

Documenta – Centar za suočavanje s prošlošću | Centar za mir, nenasilje i ljudska prava Osijek | Građanski odbor za ljudska prava | Pravda Bjelovar

Jačanje vladavine prava

Nezavisno i učinkovito pravosuđe i jačanje vladavine prava

Kuća ljudskih prava, Zagreb, 20. siječnja 2017., 10.00 – 13.00 sati

Izvještaj sa okruglog stola

Okrugli stol posvećen jačanju pravosuđa, nezavisnom i učinkovitom postupku s fokusom na procesuiranju ratnih zločina kroz regionalnu suradnju tužilaštva, je kroz izlaganja govornika i njihovih različitih perspektiva, iznio kako funkcionira ili ne funkcionira regionalna suradnja u suđenjima za ratne zločine.

Vesna Teršelič, voditeljica *Documente* naglasila je: "U zemljama regije, godinama se previše očekivalo od pravosuđa, razmatrano u kontekstu procesa europskih integracija te zahtjevima koje zemlje kandidatkinje dobivaju u vezi učinkovitosti progona ratnih zločina. Ovaj okrugli stol smo prvotno željeli održati prije dva mjeseca, u želji da na njega pozovemo i predstavnika Tužilaštva za ratne zločine iz Srbije i Bosne i Hercegovine. Kako više od godine dana nije imenovan glavni tužitelj u Srbiji, a val ljetnje kojem smo svjedočili u trenutku kad su krenule kaznene prijave i kazneni postupci za zločine torture u pritvorima u Orašju, odvratio je kolege iz Tužilaštva Bosne i Hercegovine, koji su prvo potvrdili, a onda su povukli taj pristanak. Nesporan je značaj što se sve ove godine postupci za ratne zločine počinjene na teritoriju RH vode ne samo u Republici Hrvatskoj, nego i u Republici Srbiji. S koliko smo pažnje pratili procesuiranje zločina na Ovčari u Beogradu, s koliko javnog interesa se pratio postupak za zločine u Lovasu i Sotinu. S druge strane, prošli tjedan u Hrvatskoj je započeo postupak za zločin u Joševici koji smo čekali niz godina. Taj je zločin počinjen 1991., u njemu je iz vatrenog oružja ubijena najmanje 21 osoba. Postupak je započeo u Hrvatskoj, mada su oni koji su optuženi u Republici Srbiji. Ovaj postupak otvara pitanja perspektive regionalne suradnje? Ono što je posebno važno u regionalnoj suradnji je voditi postupak tamo gdje su optuženici, radi izbjegavanja suđenja u odsutnosti te krajnje svrhe osuđujuće presude, sankcioniranja počinitelja. Posebne okolnosti ovog predmeta su što Anka Šiftar, na koju su počinitelji pucali, danas ima 95 godina, i kao preživjela će svjedočiti u postupku u Hrvatskoj. Stoga odluke vezane uz regionalnu suradnju nisu lake odluke, a iste moraju biti donesene kako bi se izbjegla dodatna traumatizacija svjedoka. Prateći suđenje za zločin na Ovčari, protivši preživjele vidjeli smo koliko je njima teško kad su svjedočili i prvi put, a osobito kada su morali doći ponovo i ponoviti svoj iskaz, što je za njih bilo više nego strašno, ali su ponovo došli. Ovo je prilika da o tome razgovaramo, svjesni da se odluka donosi u svakom pojedinom postupku i nikada nije ni jednostavna ni laka. Kao timovi za praćenje suđenja, mi uzastopce naglašavamo da su kapaciteti koje Državno odvjetništvo ima premali, da je dio sredstava koji se u proračunu izdvaja za istrage ratnih zločina nedovoljan, i da bi se moglo i moralo učiniti više. To nije karakteristično samo za Hrvatsku, nego je to situacija i u drugim zemljama, a politička volja je ponekad tu, ponekad je nema dovoljno. I Državno odvjetništvo i pravosuđe rade svoj teški posao."

U svom izlaganju **Žarko Puhovski** je naglasio "drugu stranu procesa o kojemu je Vesna govorila u uvodnoj riječi, a to je ono što se u dobroj staroj kršćanskoj moralici zove zločin nečinjenja, tj. pokušati uvesti u raspravu pitanje o tomu zašto je tako lako moguće da se ne procesuiraju ratni zločini, ostavljajući po strani čitav niz problema koji se tiču same konstrukcije vladavine prava u postkomunističkim sredinama,

trauma, poratnog života, tada se ključno pitanje svodi na to da treba razmotriti nešto što zovemo društvenom normalnošću, odnosno proizvodnjom društvene normalnosti.

Vidjeli smo, u svim postjugoslavenskim sredinama da zadnjih 20-ak godina društvena normalnost počiva na moralnoj pretpostavci da smo mi u Hrvatskoj, Srbiji, na Kosovu, i tako dalje, u obvezi spram onih koji su činili ratne zločine, da su oni činili ratne zločine za nas. Činili su druge stvari, pa i ratne zločine, za nas. Jednostavno rečeno, ako sutra odem u Brežice i ukradem nešto iz samoposluživanja nitko mi neće pružiti pravnu pomoć iz Hrvatskog veleposlanstva u Ljubljani, jer se to smatra mojom osobnom greškom. Ali ako činim tisuću puta goru stvar, smatra se jasnim da se država mora angažirati da mi pomogne u inozemstvu ili negdje drugdje, jer ja, naravno, ne mogu nikog uvjeravati da sam ja krao u samoposluživanju za javne svrhe, ali se iz nekih razloga prihvaća da sam ubijao za javne svrhe. I to je ono što je ključni moralni problem. Ovdje nije toliko u pitanju, iako sigurno i toga ima, situacija direktnih političkih pritiska, situacija korupcije u pravosuđu i drugdje, ovdje je riječ o kapilarnom utjecanju nečega, što zovemo društvenom normalnošću, na ljude koji prosuđuju, pa i sude u sudovima. Dakle, prihvaćanje toga da su naši ipak bili napadnuti, ili da su naši branili neko opće načelo.

Mogli ste neki dan čuti legendarnog Šljivančanina koji o sebi govori kao o čovjeku koji je branio načela. Prvo, nije ništa branio tamo gdje je trebao braniti u Vukovaru, a kad je napadao to nije bilo u ime načela, barem ne onih koji bi se mogli smatrati općim. Njegov govor nije izazvao zgražanje nikoga osim pet, šest, sedam izgubljenih klinaca koji su onda, naravno, dobili batine¹. Ostali to prihvaćaju kao normalno. Prihvaća se kao normalno da biskup proglašava čovjeka koji je osuđen u Haagu kao ratni zločinac moralnom veličinom. Doduše biskup ne zna jezik - moralna veličina je i zločinac, jer veličina samo znači kvantitetu. Dakle, veliki zločinac je također moralna veličina, ali je negativna veličina, postoje pozitivna i negativna veličina. Ali on je mislio na moralni uzor. I to, nekako, nije sporno. Od 1941. do 1945., pa nadalje, prihvaćeno je to da su naši ubijali manje ili zato što su morali, a i ubijali su iz principa. I to se od ustaša i partizana, do Srbije, odnosno Jugoslavije i Hrvatske, uvijek svodilo na frazu: Kod nas su bili pojedinačni incidenti, kod njih se govorilo o sustavu. Tko god to govori, s ove ili one strane, uvijek se ponavlja ista formula. Ona stvara, ponavljam opet, taj koncept koji je u Njemačkoj u dobrom dijelu sa sličnim iskustvom krajem 1950-ih bio nazvan procesom koji je bio označen terminom Verharmlosung. Harmlos znači na njemačkom nešto što je bezopasno, neopasno, nevažno. Dakle, činjenje zločina bezopasnim, jer su takvi da su se zbivali u specifičnom kontekstu i budući su se zbivali u specifičnom kontekstu onda, naravno, nema opasnosti da bi se ponavljali, dakle, te ljude ne treba dalje tretirati kao zločince nego ljude koji su jednokratno u jednokratnim specifičnim okolnostima učinili nešto u osnovi za domovinu. Stvar se onda obrće, pa se postavlja pitanje: A gdje ste vi bili kad smo se mi borili?; Kakvo vi imate pravo, koji ste sjedili, ne znam, u udobnim kabinetima, stanovima, i tako dalje, prozivati nas koji smo žrtvovali svoj život, a onda i živote drugih, naravno, za domovinu?

Taj kontekst je danas opet osnažen u političkoj retorici. Zadnjih godina malo potisnut, jer se činilo da je ključno pitanje pravosuđa bavljenje privatizacijskom pljačkom. I tu je bilo nešto lakše zato što je teško uvjeriti druge da kradete u njihovo ime, ali je lako uvjeriti druge da ubijate u njihovo ime. Sad se, u zadnjih godinu dana, opet zaoštrilo pitanje o ratnim zločinima tako da se reinterpreтираju odluke Haškoga sudišta kada nekom treba. Jučer je bivši ministar Hebrang rekao na jednoj lokalnoj televiziji da on zna da je Haško sudište pogriješilo u slučaju jednog bosanskog Hrvata. Istovremeno, kad se radi o oslobođenju hrvatskih generala, kako se to kaže, onda smo zadovoljni Haškim sudištem. Neki se vjerojatno sjećaju legendarne naslovnice Večernjeg lista na dan kad je proglašena oslobađajuća presuda za Gotovinu i Markača, koja je glasila: Ni jedna presuda Haškog sudišta ne može biti pravedna. Naslov teksta legendarnog ili zloglasnog Ivkošića, gdje su mediji unaprijed proglasili odluku oslobođenja generala nepravednom, jer tu odluku nisu očekivali. To je dovelo do potpune zbrke za koju se, da budemo poštteni, ni na koji način ne može reći da nije kriv i Haški sud, odnosno Haško sudište, čitavim nizom flagrantnih grešaka u svojim procesima, te od samog postavljanja sudišta, nota bene, kao što znate, uspostavljenoga na 110. rođendan Josipa Broza Tita.

To je nešto što je kontekst u kojemu je suđenje za ratne zločine nešto što znači plivanje protiv struje. Društvena atmosfera je, ili vezana uz podršku ratnim zločinima bez kojih ne bismo imali našu Hrvatsku,

1 <http://rs.n1info.com/a221932/Vesti/Vesti/Aktivisti-Inicijative-mladih-pretuceni-na-tribini-SNS-a.html>

Srbiju, Kosovo, Crnu Goru i tako dalje, ili, što je danas sve češće, u stavu da to konačno treba skinuti s dnevnog reda i zaboraviti, šta je bilo bilo je, pustimo to i idemo dalje.

Sve se to vraća na njemačku situaciju iz kraja 1950-ih, početka 1960-ih godina, s time da je tamo došlo do pobune šezdesetomaške generacije koja je po naslovu jednog, ne naročito poznatog američkog filma, kao svoj moto uzela: Što si radio u ratu, tata? i tad se pokazalo da tate mogu lagati policajcima, novinarima i sucima, ali je teško lagati svojoj djeci. Kod nas se, zbog patrijarhalne strukture obitelji, ne treba očekivati tako nešto, nažalost, ili barem ne u većini obitelji. Ali, to je ukaz o tome koliko je teško baviti se ratnim zločinima, koliko je paradoksalna situacija da sa odmakom vremena šanse opadaju. Imamo sad situaciju 95-ogodišnje svjedokinje i objektivno govoreći, nije sasvim sigurno koliko dugo još može biti na raspolaganju kao svjedokinja. Drugi objektivno zaboravljaju, tu se ne radi samo o tome da ljudi odbijaju neke stvari reći - nakon 25 godina, ljudi, to je psihološki dobro poznato, istraživanja su rađena, pomiješaju svoju priču o događaju koju su više puta ispričali sa samim događajem. Postoji, u ozbiljnim državama ozbiljna pravna literatura, odnosno pravno-psihologijska ili psihologijsko-pravna literatura koja na to upućuje. Dakle, stvar ide ka tome da će u nekoliko narednih godina prestati ta suđenja. Što je bilo, bilo je. Tko se skrio, skrio se. Druge smo pronašli, i obrnuto. I ne treba više puno od toga očekivati.

A pogotovo ne treba očekivati ono, što si je naivno, ili ne naročito pametno, odlučivanje o Haškom sudu uzelo za zadatak da Haško sudište treba riješiti poslijeratne odnose na području bivše Jugoslavije, što piše u odluci Ujedinjenih nacija. Ne treba očekivati ni da će pravosuđe ni tužiteljstvo rješavati ta pitanja. Pravosuđe će rješavati pojedine slučajeve, ako ih uopće riješi, na način koji se nekome čini pravednim, drugom nepravednim, jer se radi o fantastično jakim pritiscima emocionalne i psihologijske naravi. I drugo, sasvim konkretno, pitanje mimo sveg ovog kapilarnog utjecanja na pravosuđe, hoće li direktni pritisci dovesti do promjena u sustavu?

Jučer ste mogli čuti da predstavnik jedne od tri najveće stranke u Hrvatskoj javno kaže da je njihov stav o izvještaju Glavnog državnog odvjetnika za 2015. godinu danas drugačiji nego prije pet mjeseci, iako se izvještaj nije promijenio. To znači i da će direktni pritisci nastupiti, kao da ovi okolišni, ili zaobilazni, nisu dovoljni. Po mojem sudu to znači da smo opet u situaciji da guramo kamen uz brdo, da je šansa da se neke stvari provedu slaba, jednostavno zato što nismo uspjeli, dijelom zbog blokade, dijelom vjerojatno i zbog naših grešaka - kad kažem mi mislim ljudi iz nevladinog sektora, učiniti razvidnim da je za neku vrstu društvene higijene potrebno riješiti se ovih ljudi koji su činili ratne zločine, odnosno riješiti se opterećenja ratnih zločina, do kojeg dolazi time što se socijaliziraju ratni zločini i postaju naši. I to mi se čini najvećim problemom."

Jasmina Dolmagić, zamjenica glavnog državnog odvjetnika Republike Hrvatske, koja u Državnom odvjetništvu Republike Hrvatske prati rad na predmetima ratnih zločina nižih državnih odvjetništava, koji te predmete rade u prvom stupnju, izjavila je na temu **Regionalna suradnja na procesuiranju ratnih zločina** da svi koji rade na predmetima ratnih zločina znaju da bez regionalne suradnje nije moguće ostvariti neki veliki progres u tim predmetima. "Poznata je ta takozvana regionalna dimenzija u predmetima ratnih zločina, poznate su te migracije stanovništva na ovim našim prostorima. Prema tome, bez suradnje tužiteljstava i sudova ovih država na prostorima na kojima su činjeni zločini, gdje su migracije tog stanovništva, nije moguće ostvariti i postići puno u tim predmetima. Što se tiče tužiteljskih ureda u regiji, ta suradnja se odvija na temelju naših općih i posebnih sporazuma o suradnji, potpisanih između tužitelja, odnosno, državnih odvjetnika, i na temelju zakona i ugovora o redovnoj međunarodnoj pravnoj pomoći. Što se tiče ovih tužiteljskih sporazuma, mi ih zovemo opći i posebni. Ovi opći su potpisani još 2005. godine između svih ovih ureda u regiji. Kad kažem svih, mislim na Srbiju, Bosnu, Crnu Goru i Hrvatsku. I na temelju tih sporazuma mi razmjenjujemo podatke u određenim predmetima i obavljamo neke preliminarne izvide koji predstavljaju samo neku inicijalno saznanje. Imaju spoznajnu vrijednost. Dakle, to nisu dokazi koji imaju snagu dokaza na sudu. Na temelju odredbi međunarodne pravne pomoći se prikupljaju dokazi. Dakle, kad neki dokaz hoćemo formalizirati, kad hoćemo da to bude dokaz koji možemo koristiti na sudu, onda te dokaze prikupljamo kroz odredbe redovne međunarodne pravne pomoći. Ti sporazumi, ugovori o redovnoj međunarodnoj pravnoj pomoći postoje već jako dugo, još od 1996., 1997. godine. Naš zakon o međunarodnoj pravnoj pomoći je iz 2004. godine, međutim kako se taj postupak redovne međunarodne pravne pomoći pokazao u nekim situacijama prespor i neefikasan, pokazala se potreba za potpisivanjem tih sporazuma koje

smo potpisali i koje koristimo, i na temelju njih dobro surađujemo sa tužiteljstvima u regiji. Uvijek ima prostora za napredak te suradnje, međutim, unatoč svim ovim problemima, mi sa kolegama surađujemo korektno i komuniciramo kao da komuniciramo sa tužiteljima iz našeg nekog državnog odvjetništva na području Republike Hrvatske. Područje rada na predmetima ratnih zločina je posebno složeno, radi se o složenim ratnim djelima, nerijetko s teškim posljedicama i posebno je osjetljivo jer je povezano sa postizanjem pomirenja na ovim prostorima te pravde za žrtve ovih teških kaznenih djela.

Osim ovih općih sporazuma koji su potpisani, na temelju kojih razmjenjujemo informacije, imamo i ove druge posebne sporazume, koji su u zadnje vrijeme vrlo interesantni javnosti. To su sporazumi na temelju kojih mi razmjenjujemo informacije, odnosno dokaze u predmetima. Znači, ako je Državno odvjetništvo u Republici Hrvatskoj prikupilo dokaze o nekom predmetu, neovisno o fazi u kojoj se taj predmet nalazi, moguće je i da je počinitelj suđen i u odsutnosti u nekom predmetu, ali počinitelj recimo živi u nekoj drugoj državi, mogu se na temelju tih naših posebnih sporazuma o razmjeni dokaza, dokazi koje smo prikupili dostaviti tužiteljstvu gdje počinitelj ima prebivalište da bi se on tamo procesuirao. Jednostavno radi izbjegavanja nekažnjivosti. Ono što je ovdje važno naglasiti je razlika između i sporazuma i odredbi međunarodne pravne pomoći. Ove dokaze koje mi dostavljamo drugom tužiteljstvu, gdje počinitelj ima prebivalište, za to tužiteljstvo imaju samo spoznajnu vrijednost. Znači, oni na temelju dokaza koje smo mi prikupili ponovo provode istragu kako bi te dokaze formalizirali da mogu s njima ići na sud. Još jedna razlika između postupanja između sporazuma i na temelju odredbi međunarodne pravne pomoći je i u tome što ovi sporazumi počivaju, odnosno ta razmjena počiva na principu dobrovoljnosti. Dakle, ukoliko jedno tužiteljstvo dostavi dokaze tužiteljstvu u drugoj zemlji, jer tamo počinitelj ima prebivalište, to tužiteljstvo samostalno odlučuje hoće li na temelju tih dokaza koje su dobili pokrenuti postupak u svojoj državi, ili neće. Mogu na temelju samih tih dokaza koje su dobili pokrenuti postupak u toj državi, mogu još provesti dodatne izvide i provjeravati te dokaze, a ukoliko odluče da ti dokazi nisu dovoljni da se u toj državi pokrene postupak, vraćaju državi koja je predmet dostavila. Nedavno smo imali jedan takav predmet za zločin koji je počinjen u Bosni - počinitelj je imao prebivalište u Francuskoj, bio je i francuski državljanin, u Republici Srbiji protiv njega je bila provedena istraga zbog tog zločina - ubojstvo šest civila bošnjačke narodnosti u mjestu Godinjske Bare kod mjesta Trnovo, a istovremeno smo u Republici Hrvatskoj imali postupak protiv tog počinitelja zbog ratnog zločina počinjenog na području Vukovara, i tražili smo njegovo izručenje iz Francuske. Izručenje je iz Francuske tražila i Srbija, međutim kako okrivljeni nije bio srpski državljanin, imao je francusko i hrvatsko državljanstvo, bilo je izvjesno da će on biti izručen Hrvatskoj, a ne Srbiji. Mi smo iz kontakata sa kolegama iz Srbije znali da oni imaju taj predmet, i bilo je pitanje da li da se predmet ustupi nama po odredbama sporazuma ili po redovnoj međunarodnoj pravnoj pomoći. Predmet nam je bio ustupljen po odredbama redovne međunarodne pravne pomoći jer je istraga vođena prema odredbama starog zakona o kaznenom postupku, gdje je provedena istraga koju je provodio istražni sudac, te su to bili potpuno formalizirani dokazi koji, kad se predmet ustupi prema međunarodnoj pravnoj pomoći, imaju jednaku dokaznu snagu i u Hrvatskoj i u Srbiji. Suprotno tome, da je predmet bio ustupljen po sporazumu, mi bi na temelju tih dokaza morali provoditi ponovo kompletnu istragu. Predmet je vođen u Županijskom državnom odvjetništvu u Osijeku, koji su nakon ispitivanja osumnjičenog podigli optužnicu te je predmet u jednom vrlo kratkom roku presuđen.

Istovremeno smo, recimo, preuzeli i neke predmete po sporazumu. Tužitelji sami procjenjuju, ovisno o svakom konkretnom predmetu što je oportunije, što je svrsishodnije i što je bolje za svaki konkretan predmet. Što se tiče regionalne suradnje, uvijek ima prostora za napredak, osobito kroz postizanje jednakih standarda i kriterija za kazneni progon. Sa Tužilaštvom za ratne zločine Republike Srbije kroz dugogodišnju suradnju danas otprilike imamo iste standarde i kriterije za kazneni progon, dok što se tiče suradnje sa tužiteljstvima u Bosni i Hercegovini, tu definitivno ima prostora za napredak. Nama su dostavljeni određeni predmeti od strane Tužiteljstva Bosne i Hercegovine, i preuzeli smo neke predmete koje nam je dostavilo Okružno tužilaštvo u Doboju na temelju sporazuma o suradnji. Ono što je važno, i gdje mi vidimo prostor za napredak, a o tome razgovaramo i s kolegama iz tih tužiteljstava na redovnim konferencijama na kojima se sastajemo, je uspostava tih kriterija i standarda za kazneni progon. Zašto? Zato što su razmjeri rata u Bosni i Hercegovini su, naravno, puno veći nego u Republici Hrvatskoj, a tako su i predmeti ratnih zločina. Dakle, predmeti koji nama mogu biti dostavljeni, neki koji su dostavljeni su vrlo opsežni i složeni predmeti. Mi u Republici Hrvatskoj imamo ograničen rok u kojem možemo voditi istragu. Rok je godinu dana, odnosno šest mjeseci, a u posebno složenim predmetima u koje spadaju ratni zločini može se produžiti za još šest mjeseci. A maksimalan rok trajanja istražnog zatvora je 12 mjeseci. Znači, faktično, ako je nama počinitelj u

istražnom zatvoru, mi u roku od godinu dana moramo provesti istragu. To se možda na prvu čini kao dulji rok, ali, vjerujte, to je jako kratko za ove neke velike predmete ratnih zločina, pogotovo kad su počinitelji u Republici Hrvatskoj, a svi drugi svjedoci i dokazi su u drugim zemljama. Mi u tim situacijama istragu, sve ove dokaze, moramo pribavljati na temelju međunarodne pravne pomoći, jer moramo formalizirati dokaze s kojima idemo na sud. To je jedan vrlo težak posao. Nužna nam je suradnja sa kolegama iz drugih zemalja, a nužno nam je i to da imamo jednake standarde i kriterije; da ono što je dokaz u jednoj zemlji bude dokaz u drugoj; da su dokazi koji se, recimo, pribavljaju u Bosni i Hercegovini, dokazi s kojima mi možemo ići na sud ako mi imamo počinitelja. Predmet ratnog zločina počinjenog u Širokom brijegu je predmet vođen pred Županijskim sudom u Splitu. Predmet je preuzet po sporazumu, jer je počinitelj u Republici Hrvatskoj. Istraga je vođena u Hrvatskoj, prikupljali smo dokaze iz Bosne i Hercegovine, i tamo su ispitivani svjedoci. Čak je zamjenica Županijskog državnog odvjetništva iz Osijeka, koja radi na tom predmetu, prisustvovala svim ispitivanjima u Bosni i Hercegovini. Budući da dosta svjedoka ima prebivalište u Mostaru, oni su se odazivali na pozive Županijskog suda u Splitu i svjedočili su u tijeku rasprave pred Županijskim sudom u Splitu. Ali dogodilo se to da su oni u Bosni u tijeku istrage iskazivali jedno, a tamo je po njihovom zakonu ta ispitivanja obavljala SIPA - njihova agencija za istragu i zaštitu, i kod njih je to dokaz na sudu. Kod nas su, međutim, ti svjedoci promijenili iskaze, reterirali, rekli da to nije taj počinitelj, da oni jesu u iskazima u Bosni rekli da se radi o tom počinitelju, ali da im je na neki način bilo sugerirano, da su im pokazivane fotografije, a kad su ga vidjeli u sudnici, rekli su da to nije taj. Budući da na njihovom ispitivanju nije bio branitelj, dakle, sud je cijeno samo iskaze koje su dali na raspravi, i taj počinitelj ratnog zločina je oslobođen. Mi smo se žalili na tu presudu. Vidjeti ćemo što će reći drugostupanjski sud. Međutim, u Republici Hrvatskoj se poštuje praksa i Europskog suda za ljudska prava, gdje se inzistira na poštivanju konfrontacijskog načela da obrana ima mogućnosti ispitati svjedoka, a ovdje obrana nije bila na ispitivanju u istrazi, i predmet je tako završio.

Dakle, to je jedan mali segment koji sam ispričala radi ilustracije. Ipak ima prostora za napredak. Mi smo ova iskustva, naravno, razmijenili sa našim kolegama u Bosni i na ostalim predmetima koje ćemo raditi. A u slučaju da su zločini u Bosni, i dokazi, a počinitelji kod nas, inzistirati ćemo na tome i skretati pažnju da se ovakve stvari ne događaju - da na ispitivanju bude i branitelj. Jednostavno zato da ako dođe do toga da svjedoci reteriraju, da i te dokaze možemo upotrijebiti.”

Marina Kljajić, Fond za humanitarno pravo, Beograd, pojasnila je kako "Fond prati sva suđenja za ratne zločine u Srbiji od njihovog početka, a u određenom broju predmeta i zastupa oštećene. Suđenje za ratne zločine su veoma specifična, zahtevaju mnogo truda i rada, jer raspad bivše Jugoslavije uzrokovao je velike migraciju stanovništva, ljudi su se preseljavali i dobijali državljanstva drugih država, zakoni u regiji ne dozvoljavaju izručnje vlastitih državljana. Tako da imamo mesto zločina u jednoj državi, počinitelje u drugoj, a zbog općih migracija svedoke ne samo u Europi, nego po čitavom svetu. Svedoci smo jako dobrih rezultata regionalne suradnje, kada ona funkcionira. Jedan jako dobar primjer regionalne saradnje između Hrvatske i Srbije je predmet zločin u Sotinu, gdje se prvi put desilo da postupak za ratne zločine, zahvaljujući suradnji, dovede do toga da se riješi pitanje 13 osoba koje su se vodile kao nestale, jer je jedan od optuženih pristao da pokaže masovnu grobnicu za koju je on znao, što je nama jako značajno jer porodice žrtava, koje su toliko dugo godina tragale, napokon su imale priliku, što je ljudski minimum, da posmrtno ostatke svojih najmilijih dostojno sahrane. Tijekom 2016. godine Tužilaštvo za ratne zločine u Srbiji podiglo je sedam optužnica za predmete ustupljene iz BiH, koji su ustupljeni. Međutim, ono što nas kao jednu nevladinu organizaciju posebno brine, to je jedna opća atmosfera koja je po našoj oceni veoma loša. Kao što znate, Srbija više od godinu dana nema Tužioca za ratne zločine. S druge strane Srbija je u procesu pristupnih pregovora gde se i procesuiranje ratnih zločina, a i regionalna saradnja, itekako pojavljuju kao veoma bitne stvari koje treba rešavati i uraditi. Početkom prošle godine doneta je nacionalna strategija za suđenje. Međutim, od reči na papiru do konkretnih dobrih rezultata još je jako jako dugačak put. Naime, sama činjenica da nemamo Tužioca mi nemamo ni predviđenu tužilačku strategiju. Tako da još uvek ne znamo koji su kriterijumi da se odrede kategorije predmeta koje će se uzeti što pre u rad, šta će se raditi, kako će se raditi. Imamo veoma lošu situaciju da se prosto zarad dnevno-političkih potreba, potreba izbora, kojekakvih budućih kampanja, koriste upravo govori iz nama dobro poznatih strašnih 90-ih godina, gde se vraćamo na tu strašnu nacionalističku retoriku. Prošle godine smo bili svjedoci da je nakon podnošenja krivične prijave koju je Fond podneo protiv načelnika generalštaba zbog činjenice da je u zoni odgovornosti njegove brigade na Kosovu počinjen jako velik broj zločina, da se krenulo sa iskopavanjem masovne grobnice u Rudnici. Predsednik države Tomislav Nikolić je poručio Tužiocu za ratne zločine šta to kopa po Srbiji. Sa druge strane

imamo prosto želju da se ratni zločinci rehabilituju. Pa smo tako imali situaciju da po osuđenog haškog osuđenika Lazarevića odlazi avion Vlade i da ga dočekuju tri ministra, među njima dočekuje ga i ministar pravde. Evo, imamo strašnu situaciju da nam kod predsednika države dolazi osuđeni ratni zločinac Krajišnik, što je strašno. Imamo Gurija koji se nalazi u vrhu SNS-a, i imamo Šljivančanina koji ide sa jedne druge tribine SNS-a, vladajuće stranke, i predstavlja primer moralne veličine? U situaciji kada se Inicijativa mladih, grupa od devet ljudi, sedam devojaka i dva momka usudila da razvije jedan jedini plakat sa natpisom: Zločinci začutite, da bi se čulo o žrtavama. Oni su brutalno prebijeni. Vlast je njih označila kao fašiste. Dobili smo izjave da se događaj treba ispitati i pozabaviti se s njim, da li će biti pozvani ovih dana na razgovore u policiju, da li na informativni razgovor kao građani, ili kao osobe protiv koje će se neki postupak voditi. Šta se radi? Koja se poruka šalje? Legitimno je prebiti svakog tko se usudi ratnom zločincu reći da je zločinac.

Sa druge strane, imamo jako lošu situaciju gde se prosto pokušava, ne znam koliko se ovde prati, izvršiti revizija nekih presuda iz regiona. Imamo postupak koji je Bosna i Hercegovina tražila, znate za slučaj Tuzlanske kapije, Đukića koji je osuđen, on je naravno u Srbiji. Bosna mora tražiti priznavanje te presude, kako bi on mogao da izdržava kaznu. A onda se u Nikincima na državnom poligonu napravi čitava maketa Tuzlanske kapije, tu se onda dovode veštaci i navodno se dolazi do zaključka da je on u Bosni imao nepravilno suđenje. E, to je ono što je strašno. Što se podgrejava ta jedna opšta klima gde se favorizuju ljudi kao što su Šljivančanin i Lazarević, a moram napomenuti i, s druge strane, smrt generala Trifunovića, čoveka koji je u Srbiji svo vreme označavan kao izdajnik i suđen kao izdajnik samo zato što je učinio ono što je u datom trenutku bilo najbolje - što je izabrao život, a ne smrt, i spasio minimum 260 do 280 ljudi iz kasarne. Da je došlo do sukoba, verujemo da bi došlo do mnogo više žrtava. Takav je čovek stalno tretiran kao zločinac jer, za Boga miloga, on nije pristao da u ime države ubija. A oni koji su ubijali, evo ih - pojavljuju nam se na tribinama, da ne govorimo za ljude koji su odslužili kazne da se tretiraju: Pa za Boga miloga, on je izdržao kaznu, on je sad slobodan građanin. Jeste formalno pravno on je slobodan građanin, međutim što gospodin Puhovski kaže, mora da postoji neki standard, jedan kriterij ljudskosti ispod kojeg se ne ide. Nitko mu neće zabraniti da živi, da radi, to je njegovo ljudsko pravo. Ali, ukoliko država želi da krene putem evropskih integracija, ukoliko je državi stalo do pomirenja u regionu, do dobrosusedskih odnosa, onda se takvi ljudi ne primaju u Vladi, onda se takvi ne dočekuju sa ministarskim horom ispred njih kada se vraćaju iz Haaga. Mi smo bili jako razočarani i zabrinuti što je prvi put, posle 12 godina na regionalnoj konferenciji na Brionima, koja je održana, izostalo Tužilaštvo za ratne zločine iz Srbije. Pravi razlog zašto nisu došli, normalno mi kao jedna nevladina organizacija, nismo mogli da dobijemo, ali to je za nas bio ipak jedan vrlo zabrinjavajući momenat.

Sa druge strane Fond za humanitarno pravo pratio je predstavljanje programa kandidata za tužioce za ratne zločine. Rezultat toga je da je Državno veće tužilaca najveći broj bodova i kao najboljeg kandidata dalo kandidatu sa čijim programom smo veoma nezadovoljni. Reč je o kandidatu koji je u svom programu potencirao suđenje u odsutnosti i saradnju na nivou samo šta je srpskim žrtvama. Hrvatske, bošnjačke, albanske žrtve nisu u tom programu nijednom spomenute. Sama činjenica da se takav program ocenio kao dobar i da je dobijen najveći broj bodova je ono što zabrinjava, jer se bojimo da će to biti jedna dobra mogućnost da Tužilaštvo o suđenjima u odsutnosti, koje bi iniciralo, jednostavno stvara privid da se na tom pitanju nešto radi. Lako je suditi u odsutnosti, onda jednog dana evropskoj administraciji mahati: Ljudi, pogledajte, mi smo digli 10 optužnica, 50 optužnica, sudili smo ih! To faktički niste uradili ništa. Zbog svega toga, kažem, veoma smo zabrinuti, tim pre što znamo da je regionalna saradnja jedini put kojim se može doći do svođenja te nekažnjivosti na najmanju moguću meru. Jeste da ratni zločini ne zastarevaju. Međutim, imajući u vidu protek vremena, i imajući u vidu ove činjenice, mi smo svesni da je vreme za procesuiranje ratnih zločina ipak, posle 25 godina, ono koliko nam je preostalo, u budućnosti vrlo, vrlo ograničeno. Recimo, imamo predmet Lovas, gde je suđenje počelo davne 2008. godine protiv 14 optuženih. Prvostepena osuđujuća presuda je ukinuta. Predmet je vraćen na ponovni postupak. Tu smo bili strahovito razočarani pre svega u startu jednim po našoj oceni, a i stavu prvog veća koje je sudilo, neodgovornog odnosa Tužilaštva prema tome. Veliki broj žrtava je bio u pitanju za koje Tužilaštvo nije ponudilo dovoljne dokaze. Radilo se o tome da je tada bio na snazi stari ZKP po kojem je sud bio dužan da utvrđuje materijalnu istinu, i onda je sudsko veće izgubilo jako mnogo vremena da tu kompletnu situaciju raščisti. Međutim, kada je taj predmet ukinut i vraćen na ponovni postupak, imali smo odlazak te predsednice Veća u novo veće. Pa je tu izgubljeno pet meseci vremena, i nova predsednica Veća je posle toga videla da ona ustvari mora da traži svoje izuzeće. Pojavljuje se treći predsednik Veća. Kada se promeni predsednik sudskog veća glavni pretres mora da počne

iznova. Čovek u toku 2015. godine odrađuje posao, zakazuje završne reči za januar 2016. I predsednik suda ga raspoređuje da ide u Viši sud na odeljenje klasičnog kriminala. Mi dobijamo novog predsednika Veća. Mi smo 2016. godinu izgubili nizašta. I, evo, imamo zakazane završne reči, 1. marta. U međuvremenu četvorica optuženih su umrli. Samim tim optužnica je morala biti redukovana, broj žrtava je morao biti smanjen jer onih koji su po optužnici bili odgovorni više nema. To je ono što nam jako dobro govori da imamo malo vremena i da treba maksimalno da se angažujemo na tome, posebno da imamo u vidu da nam je regionalna saradnja jedini način da to efikasno, koliko je god moguće, provedemo u delo. Zbog toga, naravno, kao što je i gospođa Dolmagić rekla, uvek ima mesta i uvek se može na tome raditi. Mislim da je upravo situacija da ne možemo samo našim pravosuđima ostaviti da se nose sa tim. Ja ne sumnjam da se oni ljudi tako lako odlučuju da neće raditi svoj posao, ili da hoće, ali tim ljudima treba dati uslove. Što se Srbije tiče, počev od kapaciteta, sve se svodi na to da se posao može odraditi ako imate dovoljno sredstava, ako imate dovoljno ljudi. A sa druge strane, svima njima treba dati podršku. Mi iz nevladinog sektora to činimo koliko god je u našoj moći, ali trebali bi svi kao društva izvršiti daleko veći pritisak na sve one koji mogu tome da doprinesu, i sa druge strane stvarati svest kod građana da je to važno, da je to važno zbog svih nas. Uvek se vraćamo na onu da narod koji ne zna kakvu je imao prošlost ustvari ne zna kakvu budućnost ne želi, da je to nešto što mi ne možemo gurnuti pod tepih, nego se moramo suočiti sa tim. Jednoga dana moramo znati šta smo uradili i dokle smo došli. Postoji velika apatija u odnosu na sve to. Da sada sretnete ljude u Srbiji, da ih pitate šta se sudi i kome se sudi, masovno će znati šta koja starleta radi, na kom splavu je proslavila rođendan. Ovo će slabo tko znati. Zato mislim da je obaveza, kako sredstava javnog informisanja, tako i svih nas da pomognemo koliko god je u našoj moći da se ova pitanja reše i da se suđenja za ratne zločine, koliko god se može u ovom periodu koji nam je preostao, urade. To je naša obaveza jer predstavlja civilizacijski otklon od zla koje se desilo, koje mi kao društvo, ako mislimo da idemo ka tome da budemo jedno civilizovano normalno društvo, u svakom slučaju moramo učiniti."

Tea Gorjanc Prelević, Akcija za ljudska prava, Podgorica, izjavila je; "Akcija za ljudska prava Podgorica, jedna od nevladinih organizacija iz Crne Gore koja se zalaže za vladavinu prava, i ovom veoma važnom pitanju, prapitanju, i osnovu vladavine prava u našim poretcima, a to je suočavanje s prošlošću, sa zločinima iz te ne tako davne prošlosti, ili kako to sad već postaje zaista davne prošlosti. Meni je veoma drago i prijatno što sam danas ovde sa ljudima koje ne treba posebno motivisati. Svi se slažemo, svi znamo šta znači vladavina prava, svi znamo da zločini moraju biti kažnjeni, da zločinci moraju da odgovaraju, slažemo se da to mora da bude slučaj bez obzira na nacionalnost, gde se nalaze, i kako. Ipak, hvala koleginići Marini što je podsetila na dva važna događaja koja su sve nas uznemirila ovih poslednjih dana. To je i smrt generala Trifunovića, a i taj zaista užasan napad na naše kolege iz Inicijative mladih za ljudska prava. To što se njima dogodilo zapravo urušava princip našeg rada, slobode da se zalažemo za to da zločinci odgovaraju i da kada je utvrđena njihova krivica da se to ne zaboravi. Pa se nadam da ćemo se nekako i zajedno organizovati da im pružimo podršku. Dakle, naše organizacije iz regiona bez obzira na državu iz koje dolaze. Kakva je situacija u Crnoj Gori? Mislim da ono što je, usuđujem se da kažem, zajedničko državama u regionu je da procesuiranje ratnih zločina je pratilo političko raspoloženje, odnosno neraspoloženje za to. Situacija u Crnoj Gori je takva da od sticanja nezavisnosti, pod pritiskom što žrtava i njihovih krivičnih prijava, što krivičnih prijava koje je uputila Republika Hrvatska, pokrenuta su četiri suđenja, odnosno postupka za ratne zločine u kojima je optuženo 30 ljudi, od kojih je 26 oslobođeno svake odgovornosti. Jedini koji su u Crnoj Gori osuđeni za ratne zločine za logor Morinj od 2006. godine su četiri osobe nižih formacijskih nadležnosti. Dakle, to je bio vojni zatvor na primorju Crne gore. Vi svi vrlo dobro znate za taj slučaj do čijeg procesuiranja ne bi došlo da Državno odvjetništvo Republike Hrvatske nije isporučilo taj predmet Crnoj Gori. I u tom predmetu, koji se jedini završio nekakvim ostvarivanjem pravde osuđivanjem delimično onih koji su bili optuženi za zločine, se pokazalo da crnogorsko pravosuđe, odnosno oni koji su nadležni za gonjenje - tužioci i sudije, jednostavno nisu spremni da primenjuju domaće pravo, pogotovo međunarodno humanitarno pravo na onaj način na koji ga primenjuje Haški tribunal i na koji ga primenjuju pravosuđa u regionu. Rekla sam na početku da je posebna karakteristika Crne Gore da se prati politička volja. Svi znamo da je osoba koja je bila predsednik vlade u vreme ratova 90-ih godina, izvršenje tih zločina, praktično do jučer bila predsednik vlade, i danas je još uvek politički najvažnija osoba u Crnoj Gori. To je svakako uticalo i utiče ne samo na političku volju nego i na neprofesionalnost tužilaca i sudija da obavljaju ono što im je zadatak, a to je da primenjuju pravo. Tužioci su se ponašali izuzetno pasivno. Nijedna istraga nije pokrenuta na osnovu njihove inicijative, dakle po službenoj dužnosti u skladu s načelom legaliteta i zkonitosti, nego je isključivo sve urađeno ako im je bilo servirano i ako je javni pritisak bio dovoljno jak, odnosno u jednom slučaju pritisak susedne države da se tu nešto uradi. Ono što je

karakteristično za Crnu Goru je veoma aktivan stav, za razliku od pasivnog stava tužilaštva i sudova, međunarodne zajednice, i to posebno Evropske komisije koja se nije libila da poslednjih nekoliko godina svake godine u izveštajima o napretku Crne Gore zaključi da ratni zločini nisu procesuirani kako je trebalo. I mislim da je to i presedan u odnosu na inače diplomatski jezik Evropske komisije da kaže da je zaista došlo do grešaka u primeni prava i do pogrešne primene domaćeg i međunarodnog prava, koje je Crna Gora dužna da primenjuje. Od Crne Gore se traži i proaktivni pristup tužilaštava i da se primeni to pravo, što je sve rezultiralo usvajanjem strategije za istragu ratnih zločina koja je po prvi put uvela princip da tužilaštvo treba da saraduje sa nevladinim sektorom, da treba da bude otvoreno za sve vrste informacija, arhiva, pa tako i arhiva nevladinih organizacija. Ali, opet s tim ništa nije urađeno, opet nas nije nitko kontaktirao, već smo mi kontaktirali naše državne tužioce, one koji su nadležni za procesuiranje ove vrste krivičnih dela. A to je od 2015. godine specijalno tužilaštvo na čijem je čelu čovek koji je bio oficir u JNA, kao takav je bio nadležan, kako on kaže civilnu vlast na području šireg Dubrovnika, tačnije u Cavtatu, za vreme opsade Dubrovnika. Mi smo se, kao nevladine organizacije suprotstavile njegovom izboru, i tražile smo od Vrhovnog državnog tužioca da uveri javnost da je učinio sve da ispita navode koji su se mogli čuti u javnosti o njegovoj ulozi o zločinima koji su vršeni na toj teritoriji, ili bar u nesprečavanju izvršenjem krivičnog dela nečinjenjem, na koje je ukazao profesor Puhovski. Tu je usledio tajac, da bi posle nekoliko pritisaka i pisama Vrhovni državni tužilac rekao da je proverio šta se tamo dešavalo i da je utvrdio da od toga nije bilo ništa, da gospodin Katnić visoko moralan, stručan pojedinac koji je zaslužio to mesto. Mi naravno nismo imali nikakve dokaze protiv njega, i tu se ta stvar završila. Tako da moramo prihvatiti to da dokaza nema, pogotovo ako i Hrvatska strana smatra da u odnosu na gospodina Katnića nikakvih dokaza nema. Sad dolazimo do saradnje između država, a i između nevladinih organizacija u regionu, posebno na ono što domaćine verovatno najviše zanima, a to je Hrvatska. To su dva slučaja koji posebno uslovljavaju neke odnose, koji su za nas posebno zanimljivi. Jedan je opsada Dubrovnika, koja nas opterećuje i dan.danas, i mi se trudimo da svake godine uredno podsetimo crnogorsku javnost na to što se dešavalo, da objasnimo da tada nije bilo samo tužnih događaja, nezakonitosti, nesreća, i tako dalje, već da su tamo zaista izvršeni zločini, da su stradali civili, da je bila na snazi jedna masovna pljačka, da su uništeni i kulturni objekti, da je bombardovano staro jezgro Dubrovnika. O svemu tome nedavno je i SENSE sačinila jedan vrlo koristan dokumentarni materijal. Međutim, na sve to na što mi podsećamo, da se tamo nešto strašno desilo i da zaslužiuje da bude kažnjeno, za sada su kažnjene samo dve osobe od strane Haškog tribunala. Treća je osoba proglašena nesposobnom za suđenje. Mi i dalje tražimo od crnogorskih vlasti, dakle pravosudnih vlasti i državnog tužioca, da se bave tim slučajem i da istražuju ono što su čak i političke vlasti priznale, a to je da je izvršena masovna pljačka, da je ne znam koliko grla stoka odneto iz Gruda, da su s aerodroma uzete neke stvari, da su civilne kuće poharane. Mi često koristimo primer kuće Tereze Kesovije, za koju znamo da je civilni objekat, nije mogao biti nikakav objekat ratne potrebe. Znamo da je tamo, ako ništa drugo, izvršena masovna pljačka za koju još nitko nije odgovarao. A to je također ratni zločin.

Prema našim saznanjima 2009. godine odvetništvo nadležno za Dubrovnik je pokrenulo postupak protiv deset oficira JNA. Međutim, mi do dan-danas ne znamo šta se dešava s tim postupkom. Dakle, on je negde zamro, i mislim da je tu na snazi nekakvo raspoloženje u duhu onoga što je gospodin Puhovski nazvao Pa bilo je šta je bilo, nećemo sad opterećivati naše odnose takvim stvarima. Međutim, mislim da bi naši napori u Crnoj Gori da u kontinuitetu podsećamo na to da zločin, kao zločin, mora tako biti i nazvan i kažnjen da se ne bi ponovio, bili korisni da se barem vidi šta je sa tim postupkom. Da li su te optužnice bile bez ikakvog osnova, pa zato nisu zaslužile da budu procesuirane, ili je problem u tome što se neki od optuženih nalaze na teritoriji Crne Gore, a između Crne Gore i Hrvatske ne postoji sporazum o izručenju vlastitih državljana? Ali se onda postavlja pitanje zašto Hrvatska nije ustupila te predmete Crnoj Gori na suđenje? Dakle, mislim da je to jedno od pitanja koje bi trebalo proučiti i reći šta je sa tim postupkom. Neki od njih su i oficiri koji žive verovatno na teritoriji Srbije, ali za dvojicu znamo da su u Crnoj Gori, i to zna tužilaštvo u Hrvatskoj, i to zna tužilaštvo u Crnoj Gori.

Drugi slučaj koji je veoma važan je slučaj u kome su žrtve Crnogorci. Ja nisam videla te dokaze, ali u javnosti se to ne dvojbi. To je slučaj nikšićko-šavničke grupe čiji su pripadnici stradali u Lori. Poslednje što znamo je da je bila vođena istraga koja je trebala da dovede do postupka Lora 3, ali mi o tome više ništa ne znamo. bilo bi veoma važno i neke činjenice reći o tome, iz prostog razloga što se taj postupak uvek koristi kao antiteža. Prvo, zato što je to pitanje vladavine prava, a onda i u smislu legitimiteta i borbe za opštu pravdu i vladavinu prava. Udruge, i boraca koja postoji i u Crnoj gori, se stalno zalažu i spočitavaju nam što ne

vodimo dovoljno računa o našim žrtvama koje su stradale u Hrvatskoj. Međutim, mi znamo da su postojali naponi hrvatskog tužilaštva, i raspoloženje da se prikupе dokazi za Loru 3 i za stradanje crnogorskih državljana tamo. I mislimo da bi bilo veoma važno saopštiti šta se sa tim postupkom dešava, prosto da bismo pokazali da nisu u pravu oni koji kažu da moramo štiti svoje, da u Hrvatskoj ne postoji raspoloženje da se zaštite i tuđi.

Htela sam još nešto reći na kraju, možda pokazati neka pozitivna dešavanja, koja su se ipak dogodila. Govorila sam o propasti postupaka za suđenja za ratne zločine, i propasti onih koji su pokrenuti posle sticanja nezavisnosti. Međutim dva postupka su vođena u Crnoj gori pre sticanja nezavisnosti. Oni nisu ugrožavali političku volju ni na koji način, naprotiv, jedan postupak je njoj i godio. Radi se o suđenju za zločin izvršen u stanici Šrbci. Kao što svi znate to je na teritoriji Bosne i Hercegovine. Stradali su tamo i crnogorski državljani. Ni na koji način politički vrh Crne Gore nije bio umešan u taj zločin, ali nekim čudom se jedan od izvršilaca tog zločina našao na teritoriji Crne Gore, i njemu je suđeno veoma dugo, ali je na kraju on osuđen. Kao što svi znamo, nedavno se desilo da posle toliko godina od zločina u Štrpcima ipak, s jednom koordinisanom akcijom u regionu, dođe do hapšenja izvršilaca. Uveliko je suđenje u Sarajevu u toku. Šta je sa suđenjem u Beogradu, bolje da ne pitam ili da pričamo u diskusiji o tome. Ali ipak ta saradnja, što policije, što državnih tužilaca, posle ovoliko godina čini da ti zločinci ipak još uvek ne mogu da spavaju mirno. I daje nam nadu da se do pravde kad-tad može doći, da zločini ne zastarevaju. Drugi slučaj od regionalnog značaja iz male Crne gore je slučaj Klapuh - ubistvo tročlane porodice Kalpuh iz Foče, do kojeg je došlo 1992. godine. Počinioci su bili državljani, dal su dvojni, uglavnom ih tretiramo kao državljane Bosne i Hercegovine. Dvojica od njih su bila osuđena u Haškom tribunalu. Ono što se desilo, da mi znamo, je da je Crna gora njih osuđila u odsustvu, na temelju vrlo jakih dokaza da su prevezli porodicu iz Foče i ubili iz hladnokrvno, i opljačkali na teritoriji Crne gore. Oni su prvo osuđeni za ubistvo iz koristoljublja, a zatim je 1996. godine Vrhovni sud našao da je to zapravo bio ratni zločin. Međutim, kada su završili izdržavanje kazne u Norveškoj na koju ih je osudio Haški tribunal, za jednog od njih znamo da je došao uredno na aerodrom u Sarajevo, uprkos postojanju međunarodne poternice raspisane od Crne gore, i prošao tamo čovek sve kontrole, izgubio se u nepoznatom pravcu. To nije zakonit postupak. I sad smo tražili da crnogorsko Ministarstvo pravde reaguje, pošto smo mi to našli u tekstu na sajtu portala blix.ba, da vidi da se ta osoba pronađe i da se kazni, jer očigledno je da tamo živi. Tu postoji inertnost, čini mi se kao da ne postoji dovoljno volje da se isprate takve stvari. Pretpostavljam da oni ne čitaju portale na taj način, kao nevladine organizacije, ali nadam se da će bar Crna Gora sada da reaguje, da vidi šta tu može da se uradi.

I na kraju, veoma važna uloga Evropske unije, Evropske komisije, koja je izričito tražila proaktivnu ulogu crnogorskog državnog tužilaštva. Rekli su, što je za nas odlično, da prosto nije dovoljno da tužilaštvo pasivno, nekakve forme radi, ljubaznim pismima traži da im se pošalje šta sve ima u regionu šta bi oni mogli da rade, nego da se obaveste da je postojala opsada Dubrovnika, da se to i to tamo desilo, da postoji fenomen koji je notorna činjenica a to su vikend ratnici u Crnoj Gori koji su svako malo prelazili granicu sa Bosnom, tamo pljačkali, silovali po Foči i tako dalje, da se taj fenomen istraži. Dakle, da imaju jednu proaktivnu ulogu. Završit ću, što se tiče stanja svesti crnogorskih tužilaca. Documenta i mi smo bili zajednički na jednom događaju u Podgorici kad smo se trudili da se ne zaboravi dvadesetogodišnjica opsade i napada Dubrovnika. Tad je naša Državna tužiteljica, nakon šta smo ju mi pitali zašto sad ne rade nešto, zašto ne ispituje jer su mnogi ljudi koji su u tome učestvovali su na teritoriji Crne Gore, rekla da se to desilo na teritoriji Hrvatske i da oni nisu nadležni. Mi smo rekli da kako nisu nadležni kad su izvršioци verovatno crnogorski državljani, oni čak i žive tu. Ne, ne, kaže ona, to je bilo na teritoriji Hrvatske. Znači, postoji jedan stav koji je još uvek na snazi, a to je da se čeka da im se servira predmet i da im se dokazi serviraju. da se oni prosto stave u situaciju da nešto moraju da po tome urade. Saradnja sa Srbijom im je dosta dobra, koliko znam. dobili su predmet protiv crnogorskog državljanina koji je izvršio neke zločine na Kosovu, on je u pritvoru u Crnoj gori. On se istražuje uglavnom po onome što je prikupljeno u Srbiji, i sad se to doraduje. Tako da, slažem se da saradnja mora da se unapredi, ali mislim da nismo slučajno ovde mi iz nevladinih organizacija. Mislim da je naša uloga u toj saradnji veoma važna, i naša saradnja, dakle udruga iz regiona, je veoma važna jer i mi možemo da pomognemo naporima tužilaštva, a na kraju krajeva i sudova u saradnji oko svedoka."

Srdan Šušnica, analitičar iz Banja Luke izjavio je da: " Ja sam kulturolog koji dolazi iz Banja Luke, koja je još uvijek u sastavu Bosne i Hercegovine, a da li će biti i uskoro ne znamo. Bio sam na nekoliko ovakvih skupova, i teme su uvijek bile prilično, ne samo slične, već su imale isti ton. Jedan, da tako kažem, blago

depresivan, pesimističan, a i opet neki blago optimističan ton. Već deset-dvadeset godina pitanja presuđivanja ratnih zločina, dokazivanja ratnih zločina, regionalne saradnje na rešavanju tih ratnih zločina, se ustvari na Balkanu pretvorilo u jednu vrstu pseudo-diplomatije. Toliko toga ima, toliko ima mrtvih, toliko ima žrtava ratnih zločina, toliko zločinaca, da se rad tužilaštava, koliko god oni žele biti profesionalni, zaista može promatrati i na taj način. Pitanja ratnih zločina su opterećena pitanjima konteksta, pitanjima političkih shvatanja skorije prošlosti, shvatanja odgovornosti nas i njih, shvatanja političke krivice nas i njih, i tako dalje, u procesu raspada Jugoslavije i ratova. Kad su u pitanju Bosna i Hercegovina, odnosno suđenja ratnih zločina, tu se dešava najveći dio tih suđenja. Najveći dio ratnih zločina se odnosi na Bosnu i Hercegovinu. Mislim da u Bosni i Hercegovini zadnjih deset godina ima vrlo malo prostora u kojem nevladin sektor može aktivno da učestvuje, da pritišće, ili na bilo koji način daje korekturu pravosudnim organima, tužilaštvima, i tako dalje, u procesuiranju. Prva stvar je ta da je nadležnost za ratne zločine odskora jest manje-više fokusirana na državno Tužilaštvo i na državni Sud Bosne i Hercegovine, međutim dobar dio tih zločina, mikro-slučajeva koji su potpuno nevidljivi javnosti, pogotovo u regiji, se opet odvija u okružnim, kantonalnim, sudovima. Ratni zločini s kojima je javnost upoznata, koji su veliki, velike medijske priče, su samo vrh ledenog brijega. Možemo reći i da su zločini koji su rađeni u Haškom sudu također po broju žrtava, kada se sumiraju brojevi žrtava koje su direktno vezane za pojedine presude, zaista samo vrh ledenog brijega. Mi zaista imamo kapilarno razgranate zločine po mjesnim zajednicama, po općinama u Bosni i Hercegovini koji se sude u okružnim sudovima, recimo u Banja Luci za ubistva u Banja Luci za koja vi nikada niste čuli, a žrtve su bili civili ubijeni u kampanji terora, radi promocije i pospješnja etničkog čišćenja Banja Luke, i tako dalje. Ja imam jedan osjećaj da kad se rat zaključio, kad se završio u Bosni i Hercegovini, samim tim i u Hrvatskoj, on se nije zaključio sporazumom ili mirom, mada se to tako zove. Mislim da se zaključio jednom nagodbom. A ta nagodba je ostavila nerazjašnjene političke premise, ideološke premise – šta je taj rat bio, tko je za taj rat najodgovorniji, na kome leži najveća politička odgovornost, tko je bio gospodar života i smrti, tko je bio gospodar rata i mira, tko je bio moćnija strana u tome. Tko je mogao rat spriječiti susprezanjem. Tko je mogao spriječiti nastanak svih tih ratnih zločina susprezanjem. Iznijet ću jednu tezu da je ovo jedan od prvih postmodernih ratova u Evropi, ratova koji su nastali nakon što je u kulturno-političkom prostoru Evrope objavljena smrt autora. Poslije ratova na prostoru Jugoslavije bilo je ratova i u Kavkazu, evo sad u Ukrajini. Ali, ako postmoderna kaže da je autor mrtav, da nema ništa izvan teksta, da je svaki subjekat slobodan da tumači tekst onako kako hoće, onda tu možemo da povučemo paralelu. Nema ništa izvan rata, autori rata su mrtvi, svaki subjekti, bilo države, pojedinci, grupe, politike, ideologije. Oni mogu da tumače rat onako kako oni žele. Mi nemamo stabilnoga narativa. Mi nemamo stabilnih referenci, parametara za koje bi se mogli uhvatiti, ili nam oni stalno izmigolje. Oni nam stalno u jednoj magli političkog podzemlja koje još uvijek vlada, bar u Bosni, ne daju se kaže „Popu pop, bobu bob“. Zbog toga ja ipak i optimistično gledam na čitav rezultat rada Haškog tribunala, iako on ima svoje slabosti, naravno. Optimistički gledam i na rad tužilaštava u zemljama post-jugoslovenskog prostora. Zašto? Tu su milioni, milioni stranica, milioni podataka. Tko god se uhvatio i pokušao da istražuje, vidjet će da je to neiscrpan rudnik fakata i činjenica koji će pisati istoriju za 30, 50 ili za 100 godina. Međutim, problem je ova sadašnjost koju mi živimo. U toj sadašnjosti ratni zločini se još uvijek politički upotrebljavaju za dokazivanje političke odgovornosti, ili političke neodgovornosti, ili odsustvo krivice za započinjanje ratnih sukoba u Bosni, u Hrvatskoj, Kosovu, i tako dalje. I bojim se da pod tim pritiskom konteksta u kojem, ako i pogledate koji su top-ten najisturenijih ratnih zločina, vidjet ćete da su to zločini koji su vezani za početak rata i zločini koji su vezani za kraj, to jest za genocid, odnosno genocidnu namjeru, koja je dokazana, na samom kraju rata. Postavlja se veliko pitanje da li nevladin sektor, akademska zajednica, istraživači, društvo u cjelini, da ostavimo sad tužilaštvo kao profesionalne organe vladavine prava, da li oni mogu, ako nam to nije rekao međunarodni sud kao što je rekao u slučaju Krima i Ukrajine da je to agresija. Da li nam se vrijedi uhvatiti u koštac sa pitanjem koji su zločini, ili sistemi zločina bili cilj rata, a koji su bili posljedica rata? To je jedno veliko pitanje na koje je ja možda imam odgovor sam za sebe, ali mislim da je tim pitanjem opterećena saradnja. U političkim uslovima kada imamo potpun povratak retorike 90-ih, povratak najsureovijeg, najvulgarnijeg kleronacionalizma, pogotovo u ovom dijelu Bosne i Hercegovine iz kojeg ja dolazim, kada se najavljuju politički potezi koji bi ustvari predstavljali političko dovršenje onoga na čemu se stalo 21. novembra 1995. godine, a to je secesija, odcjepljenje Republike Srpske. Kada se vide tonovi koji dolaze iz Srbije od zvaničnih organa, ali i političkih partija, čiji je, koliko ja razumijem, jedan od poslanika u Skupštini Srbije također na crvenoj listi Interpola za ratni zločin. Postavlja se pitanje da li će vrijeme koje dolazi sad ispred nas, vrlo skorije vrijeme, razobličiti one inicijalne namjere s kojima se u rat ušlo, poskidati te maske. Ja lično smatram da rat nije bio građanski, da nisu sve strane podjednako odgovorne za rat, da je jedna strana, jedna politika, jedna ideologija, jedan režim, jedna država ušla u rat sa namjerom činjenja zločina etničkog istrebljenja i genocida. Ta strana je na

žalost Srbija. Ja bih volio da je to Koreja, ja bih volio da su to Maldivi, ali nisu. S druge strane mislim da nevladine udruge koje se bave, kako bih rekao, korekturom politika i institucija u provođenju prava, u provođenju procesa protiv ratnih zločinaca, i pritiskom, će morati biti svjesne da mi sve više dolazimo pod uticaj globalnog pomjeranja sa principa sa međunarodnog prava, koja se oslanjaju na vrijednosti demokratije i ljudskih prava, ka vladavini principa ravnoteža, snaga, sfera uticaja, real-politike. To se itekako osjeti i ubrzano preslikava s američkog prostora, od američkih izbora, i kod nas. Otvoreno se snage svrstavaju. Tako je u Crnoj Gori, u Makedoniji, Srbiji, tako i u Bosni i Hercegovini. Ja imam sumnje da će regionalna saradnja povodom ovoga biti u sledećem periodu bolja nego što je bila u prethodnom sve dok ovaj novi talas real-politike, koji je zapljusnuo i podigao maštanja, i neiživljene ideale ponovo stavio na tapet, na agendu, ne bude zauvijek sklonjen s agende postjugoslovenskih prostora."

Jelena Đokić Jović, iz *Documente* dala je osvrt na suđenja za ratne zločine u Osijeku te izjavila da: "Documenta već sustavno, od 2004. prati ratne zločine, odnosno suđenje za ratne zločine u Hrvatskoj, prati u regiji, i prati suđenja koja su relevantna za Hrvatsku pred međunarodnim Haškim tribunalom za Jugoslaviju. Ja se ratnim zločinima bavim isto već deset godina. Slučaj Glavaš je vrlo zanimljiv iz nekoliko aspekata. Zapravo, u sebi sažima neke od činjenica o kojima smo danas razgovarali. Dakle, i regionalnu suradnju, učinkovitost pravosuđa, nepristranost. Ono što je kazneni postupak obilježilo to su teški pritisci na svjedoke, zakašnjelo postupanje tijela kaznenog progona, zakašnjelo postupanje najvišeg ustavnog tijela u Republici Hrvatskoj, nepoštivanje neovisnosti sudstva od strane Hrvatskog sabora, ali i suradnja s pravosudnim tijelima, kako Republike Srbije, tako i Bosne i Hercegovine. Naime, nepravomoćna presuda u ovom predmetu donijeta je 8. svibnja 2009. godine. I to je presuda kojom su svi optuženici proglašeni krivim za ratni zločin počinjen nad osječkim civilima 1991. godine. Prvostupanjskom presudom je zapravo utvrđeno da su svi optuženici, kršeći pravila međunarodnog prava, za vrijeme oružanog sukoba, ovisno o svojoj ulozi, naređivali, odnosno, neposredno uhićivali, zatvarali, mučili, vezivali samoljepljivom trakom, i odvodili civile do rijeke i gdje bi ih hicima u glavu usmrćivali. Brutalnost, i bezobzirnost, naročito je izražena u zlostavljanju oštećenog civila Čedomira Vučkovića u garažama tadašnjeg osječkog Sekretarijata za narodnu obranu, koji je zapravo bio primoran da nakon višesatnog premlaćivanja ispije sumpornu kiselinu istočenu iz akumulatora. Navedene protupravne radnje optuženici su poduzimali u svrhu zastrašivanja i odmazde, a gotovo sve žrtve su bile srpske nacionalnosti. Branimir Glavaš je ustvari prvi i jedini saborski zastupnik koji je optužen i osuđen za ratni zločin. Punih 17 godina Glavaš je bio u samom vrhu državnih i vojnih struktura, bio je ratni zapovjednik Osijeka, zastupnik, nekadašnji župan, i suradnik predsjednika Tuđmana, ali i bivšeg predsjednika HDZ-a i premijera Ive Sanadera, sve do razlaza. Njegov politički utjecaj bio je evidentan tijekom čitavog trajanja kaznenog postupka, a evidentan je i danas. Kao što sam na početku rekla, najveća krivnja zapravo leži na Hrvatskom saboru, koji je omogućio Glavašev bijeg od pravde. Naime, u vrijeme donošenja prvostupanjske presude, Glavaš nije nazočio objavi presude, on se branio sa slobode, i branio se sa slobode nakon siječnja 2008. godine, kada je Hrvatski sabor utvrdio njegov zastupnički mandat na konstituirajućoj sjednici Sabora. A na Hrvatskom saboru je najveća odgovornost za njegov bijeg jer Sabor nije poštivao načela trodiobe vlasti, i nije omogućio pravosudnim organima da odluče hoće li Glavaš biti u pritvoru, ili neće. Tako je on prilikom objave nepravomoćne presude prešao u Bosnu i Hercegovinu čije je državljanstvo ishodio tijekom trajanja kaznenog postupka u prosincu 2008. godine. Slučaj Glavaš je u fokus stavio i problematiku nemogućnosti izručenja vlastitih državljana između država nastalih raspadom SFRJ. Institut dvojnog državljanstva se i dan danas zlorabi kako bi se izbjegla kaznena odgovornost za teška kaznena djela, prije svega ratnih zločina. A ustavne zabrane ekstradicije u Republici Hrvatskoj još uvijek generalno postoje, mada je ulaskom Hrvatske u Europsku uniju na snagu stupio europski uhiđbeni nalog koji je reguliran zakonom o pravnoj suradnji u kaznenim stvarima s državama članicama Europske unije. Ali izvan dometa primjene ovog zakona i dalje su ostale zemlje u susjedstvu. Ustav Republike Hrvatske, kao što sam rekla, zadržao je tu generalnu zabranu, ali izručenje je moguće ukoliko se zatraži temeljem međunarodnih ugovora, odnosno ukoliko je u skladu sa pravnim poretkom Europske unije. Također sam htjela napomenuti da su u ovom postupku vođene dvije istrage. Prvo pred Županijskim sudom u Osijeku, nakon čega je zbog zakašnjelog postupanja tijela kaznenog progona, inače kazneni progon je poduzet čak 14 godina nakon počinjenja zločina, cijeli prvostupanjski postupak premješten na Županijski sud u Zagreb, da bi se omogućilo nepristrano i objektivno suđenje. A sada, deset godina nakon, postupak je ponovo vraćen na prvostupanjski sud. U međuvremenu je obrana prvooptuženog glavaša zatražila premještanje postupka opet pred Županijski sud u Osijeku, i čeka se odluka Ustavnog suda po tom pitanju. Inače, tijekom kaznenog postupka koji je vođen gotovo dvije godine ispitano je skoro sto svjedoka, a suđenje je obuhvatilo čak preko 120 ročišta. Valja također istaknuti da je zbog zakašnjelog postupanja kaznenog progona dokazivanje tih

vrlo važnih činjenica, koje je sud smatrao važne za presuđenje, bilo iznimno teško prvenstveno zbog toga što su uslijed dugog protoka vremena, 14 godina od počinjenja, svi ti materijalni dokazi uglavnom više nisu bili dostupni. Među ostalim, i samo poprište zločina, kuća u Dubrovačkoj ulici, gdje su odvođeni civili, i prije likvidacije mučeni, u međuvremenu je srušena. Tako da se dokazni postupak zapravo bazirao isključivo na verbalnim iskazima svjedoka. I stoga smo tokom trajanja prvostupanjskog postupka zabilježili iznimno teške pritiske na svjedoke. Naime, tijekom suđenja su otkrivani podaci, identitet zaštićenih svjedoka, a isto tako sa brojnih svjedočenja, koja su bila zatvorena za javnost, optuženici, odnosno, obrana je objavljivala sadržaj njihovog svjedočenja. Ključni prijedor je apostrofirao u direktnoj intervenciji Hrvatskog sabora da onemogućiti pravosudnim institucijama da odluče hoće li na temelju zakonskih propisa Glavašu biti određen pritvor, ili neće. Donoseći ovakvu, prije svega političku odluku, Hrvatski sabor je zapravo poslao vrlo jasnu poruku svjedocima o tome da prvooptuženik, odnosno Glavaš, ima snažnu i za njih prijeteću političku moć. Kako sam rekla, ta moć je i dan-danas evidentna, jer nemojmo zaboraviti činjenicu da njegova stranka HDSSB trenutačno ima dva zastupnička mandata u Hrvatskom saboru. Nadalje, ono što je jako bitno, ovaj postupak je obilježila i međunarodna, odnosno regionalna suradnja, prvenstveno sa pravosudnim tijelima u Bosni i Hercegovini, jer je tamo izvršena presuda, koja je u međuvremenu pala, pa se vratila u postupak na ponovno suđenje. Dakle, sud Bosne i Hercegovine priznao odluku hrvatskog suda u trenutku kad je ona postala pravomoćna, i Glavaš je tamo počeo izdržavati kazne. To je bilo moguće upravo zato što je Glavašu suđeno u nazočnosti. Međutim, trenutačno je pred sudovima koji su nadležni za suđenja za zločine u Republici Hrvatskoj jedan trend da se sudi u odsutnosti. Naime, ovaj trend koji je bio dominantan 1990-ih je opet tu. Tako da imamo trenutačno više postupaka koji se vode u odsutnosti optuženika. Vesna je napomenula suđenje za zločin u Joševici, koji je započeo prije par dana pred Županijskim sudom u Zagrebu, i optuženicima se, iako prebivaju u Srbiji, sudi u odsutnosti. Zato Documenta sustavno zagovara ustupanje dokaza da bi se postupak proveo tamo gdje se optuženici nalaze. Ovakve odluke koje se donesu u odsutnosti optuženika, naravno, ukoliko se radi o osuđujućim presudama, nije moguće izvršiti u zemlji u kojoj optuženik prebiva. Dakle, samo ukoliko se optuženiku sudi u nazočnosti, samo u tom slučaju je moguće takvu odluku provesti vani.

Isto tako postoji još jedan element. Optuženici, ukoliko nekada budu dostupni pravosudnim tijelima države u kojoj im se suđilo mogu uvijek zatražiti obnovu postupka. Isto tako, regionalna suradnja je bila dobra sa pravosudnim tijelima Republike Hrvatske. Korištena je međunarodna pravna pomoć pri izvođenju dokaza saslušanjem svjedoka, tako da su svjedoci putem video-linka ispitivani u Srbiji, tamo su fizički boravili, a davali su iskaze u kaznenom postupku koji se vodio pred Županijskim sudom u Zagrebu. Vrhovni sud je potvrdio nepravomoćnu presudu iz 2009. godine, a jedino je intervenirao tako što je smanjio kaznenu sankciju, Glavaš je umjesto 10 dobio 8 godina. Međutim, ova je presuda pala, oborio ju je Ustavni sud. Naime, optuženici su podnijeli ustavne tužbe. Ustavni sud je kao ključno uzeo karakter oružanog sukoba koji je počinjen na prostoru Republike Hrvatske, odnosno, precizno kvalificiranje statusa Republike Hrvatske prije i nakon 8. listopada 1991. Upravo iz tog razloga Ustavni je sud četiri godine nakon podnošenja ustavne tužbe djelomično usvojio ustavnu tužbu šestoro podnositelja pravomoćno osuđenih za ratni zločin, i vratio postupak pred Vrhovni sud. Za pravilno vrednovanje cjelokupnog ustavnog i državno-pravnog temelja Republike Hrvatske, Ustavni sud je rezolutno naveo da je od suštinskog značaja pravna kvalifikacija oružanog sukoba na području Republike Hrvatske, s obzirom na datum kad je država Hrvatska zamijenila državu prethodnicu, SFRJ. Za Ustavni sud ovo je pitanje bilo prvenstveno od državno-pravnog značaja, i političkog, a ne i međunarodno-pravnog. Naime, Ustavni sud je pomiješao kategorije jus ad bellum i jus in bello s ciljem opravdanja hrvatske uloge u ovom sukobu. Za međunarodno humanitarno pravo, neovisno o kriterijima karaktera jus ad bellum, odnosno, da li se država brani ili država napada, sukobljene strane su u jednakim i imaju posve identična prava i obaveze. Karakter oružanog sukoba u RH je presudan da bi se prvenstveno mogla utvrditi primjena konkretnih odredbi međunarodnog prava čiji je cilj pružiti zaštitu civilima od strahota i opasnosti ratnog djelovanja. Civilni su apsolutno zaštićeni u oružanom sukobu, bez obzira da li je taj sukob međunarodnog ili ne-međunarodnog karaktera.

Završila bih time da očekujemo početak ponovljenog postupka, još uvijek ne znamo gdje će se on provesti, hoće li se provesti pred Županijskim sudom u Zagrebu ili u Osijeku, što bi po meni bilo malo čudno jer je on iz osječkog županijskog suda premješten u Zagreb radi nepoštivanja načela neovisnosti i objektivnosti."

Vesna Teršelič u završnom izlaganju je podsjetila "da je u ovoj istrazi svojevremeno presudno bilo i to da je jedini put u praksi u Hrvatskoj specijalno imenovan istražni dužnosnik, *Vladimir Faber*. Pokazalo se da je to oživjelo policijsku istragu koja je zastala negdje između 1991. i 1992. To je onda vodilo aktivnom postupku u Državnom odvjetništvu i što je okončano optužnicom. To je jedna dobra praksa koja se tada pojavila, a nije više ponavljana. Mi smo zemlja koja zapravo ima problem sa mnogim zločinima koji još uvijek nisu istraženi, gdje se postupci još vode na razini pred konačnim optuženjem. Ta dobra praksa mogla se nastaviti, i moglo se više uložiti u to da se povećaju kapaciteti državnih odvjetništava na županijskoj razini, koji dobro rade svoj posao, ali ga imaju previše. U ovom je postupku isplaćena odšteta za one žrtve koje su bile predmet presude, koja je potvrđena pred Vrhovnim sudom. I time su postale one rijetke žrtve ratnih zločina u Hrvatskoj koje su dobile obeštećenje. Za organizacije za ljudska prava vrlo je važno naglasiti da to ne bi smio biti jedini put obeštećivanja civilnih žrtava rata i bilo bi vrlo važno nastaviti zastalu proceduru usvajanja zakona o pravima vojnih i civilnih invalida rata. Isto tako bih najavila da će pregled praćenja suđenja za ratne zločine biti raspoloživ krajem ožujka, da ćemo ga predstaviti javnosti u travnju, da će sadržati osvrt na suđenja u 20016. godini na postupke koje danas nismo spominjali. Primjerice, postupak protiv Dragana Vasiljkovića, oko kojeg je bilo puno javnog interesa. U travnju ćemo imati i posebnu raspravu o pravosuđu i korupciji na kojoj će govoriti i sudac Vrhovnog suda Marin Mrčela. Dobiti ćete informaciju, za one koji žele napraviti bilješku u svom kalendaru to će biti 14. travnja. U zaključcima bih predložila sve što se tiče regionalne suradnje, ali i intenziviranja rada na postupcima koji su u tijeku u Republici Hrvatskoj. Ono što tradicionalno preporučujemo je da se intenzivira i poveća učinkovitost rada, kao i razmjene u regionalnoj suradnji, jer bi bilo silno važno vidjeti više postupaka u prisutnosti optuženih. Ne bih time željela reći da su postupci u odsutnosti automatski bezvrijedni. Mislim da je vrlo važno da svjedoci koji su stariji i bolesni imaju priliku u sudskom kontekstu svjedočiti o činjenicama kaznenog djela. Svakako kao organizacija za ljudska prava dajemo prednost postupcima u prisutnosti, a to zapravo čine i obitelji žrtava jer je njima vrlo važna satisfakcija koju mogu dobiti kada se izriče presuda i kada pravomoćna postane presuda izrečena protiv okrivljenika koji su u sudnici, i kada može uslijediti izvršenje kazne. Kada postupak biva zaključen presudom u odsutnosti ta vrsta satisfakcije izostaje. Naravno, mi uvijek govorimo o satisfakciji koja je djelomična. Radi se o zakašnjelim postupcima, i o zakašnjoj pravdi. Rekla bih da ipak neće prestati suđenja, sudeći po postupcima koji su u toku. A i podsjetiti ću da u Zentralstelle u Njemačkoj još uvijek procesuiraju zločine iz Drugog svjetskog rata i uzimaju u obzir sve one koji imaju manje od sto godina kao moguće okrivljenike koji bi mogli doživjeti suđenje u sudnici. Tako da vjerujem da ćemo još gledati suđenja. A svakako će javnost pritiskati dalje jer naši nedovršeni ratovi, a bojim se da kad kažem nedovršeni rat ne govorim samo o 1990-ima, bojim se da govorim o Drugom svjetskom ratu, imaju nešto i s činjenicom da u sudnici neke važne činjenice nisu još utvrđene van razumne sumnje, i obitelji žrtava i preživjeli još uvijek očekuju pravdu, očekuju je to javnost, i očekuju organizacije za ljudska prava."